

Ђорђе БОРОЗАН

БОГИШИЋ КАО ИСТОРИЧАР

Поводом „120 година Општег имовинског законика за Црну Гору“ и сто година од смрти Валтазара Богишића, професора словенских права на Универзитету у Одеси, еминентног правника коме дугујемо најзначајније дјело црногорске правне мисли – Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору, успјешног министра правде Црне Горе, потребно је истаћи и његову изузетно значајну истраживачку склоност која га представља као историчара са посебним сензибилитетом. Заправо, историјско у дјелу Валтазара Богишића могао би бити прецизнији назив теме овог рада у којем су садржане основне назнаке и поруке његовог слојевитог дјела и доприноса црногорској историографији. Правна историја чини суштинско одређење укупног опуса овог научника, а историја је онај свакако најважнији и њен неодвојиви рукавац. За Богишића се с разлогом може рећи да је, као историчар правне историје или историје права – превасходно словенских народа у ширем, јужно-словенских у ужем, а Црне Горе у најужем смислу, истраживач широког замаха из више научних дисциплина (права, историје, етнологије, филологије, социологије и антропологије), знаменити професор и кодификатор Општег имовинског законика за Књажевину Црну Гору.

Његов смисао за интердисциплинарно сабирање сазнања из поменутих научних области методом питања и интервјуа, за оно вријеме сасвим иновативног истраживачког поступка, имао је за резултат оригинално дјело које га је учинило познатим и признатим у оновременом свијету европске правне мисли.

Истичемо с особитим поносом да се Богишићев кодификаторски дар, испољен у стварању ОИЗ, виноу до оних тако ријетко достижних висина када се каже да је створено ремек дјело правне литературе. При том се, свакако, има на уму да стваралац таквог дјела мора бити врсни познавалац историје, менталитета, карактера, сензибилитета, друштве-

но-економских, политичких, професионалних и културних образаца сагледаних социолошким методом. Богишић је за разлику од оних који су до таквих сазнања долазили из познатих и мање познатих извора и литературе, објављене и необјављене грађе, пут ка новим знањима тражио у неисцрпним врелима незаписаног обичајног права чији су досези несагледиви у броју, недостижни у могућностима које нуде и схватљиви онима ријетких способности да проникну у тајне њихових порука и опорука.

Богишићев стваралачки дар да их сакупи у варијантама реторичких исказа најбољих познавалаца наративног казивања обичајних норми отварао је несагледиве путеве ријечи о људским поступцима, понашањима и тумачењима у мјери гдје се исказао као најбољи познавалац догађаја, збивања и процеса са узрочно-последичним везама својственим историчару. Наиме, његов таленат да етноантрополошке особине учини дјелатно историјским писаним изворима, из којих стваралачки обликује правне норме, вршећи кодификацију обичајног права, отворио је нове путеве јуриспруденције овог права у сфери посебности и оригиналности словенских и јужнословенских народа, посебно црногорског, утканог у европску државноправну традицију.

Тај тежак пут од неписаног, изузетно заводљивог и по утицају снажног обичајног права, до његовог јасно дефинисаног правног записа, подразумијевао је особит смисао за историјско у неумитној ријечи времена за коју је Богишић заиста имао слуша. Свјестан да све бјежи из руку и лако ишчежава из видокруга, те да загонетност материјалних трагова неумитно прати тајна предања, Богишић бјежи од ирационално књишких и новинских сазнања у рационално тумачење прагматичних обичаја, насталих временски несагледивим брушењем живота многих генерација које су их учиниле рјечним облацима, подесним за различите намјене. Увјерен да историјска знања и филозофија историје увијек имају своју гносеолошку страну о човјековом свеколиком спознању путем предања, Богишић прво упорно сакупља, а потом пажљиво анализира и нормира.

Спознајући моћ и утицај римског права и његову рецепцију на француско, англиканско и саксонско право, обogaћено кодификованим обичајним правом, Богишић је управо познајући ограниченост примјене римског права на словенске, па и јужнословенске земље ван приморског појаса, своју истраживачку сонду спустио у магловите слојеве незаписаних предања – и изворе потражио у обичајном праву.

Звучи необично да је управо у земљи рано обасјаној Гутемберговом галаксијом већ крајем XV вијека, баш на простору Црне Горе, у последњим деценијама XIX вијека, у даровитим нараторима повијести,

иначе познатим личностима тога доба (сенаторима), Богишић пронашао изврсне тумаче често загонетних обичаја, изнијансираних протоком времена у сеоским ареалима црногорских, брдских, херцеговачких и сјеверноалбанских племена.

Увјерен да није могуће спознати ниједну историјску епоху осим преко историјског памћења, Богишић се богатио овим наративним знањем памтиша и паметара, завирујући у духовну и материјалну страну минулих епоха. Они су причали и допричавали приче и митове о побједи вјечности над временом пролазности, сачуване у народном памћењу као упозорења о која се не би смјело огријешити, која ваља опонашати иако се, најчешће, не зна више о њима осим да су траг у времену. Управо је професора Богишића пут ка том митском трагу виноу у сфере изворних обичајних права словенских, јужнословенских и низа других народних права, да би на црногорском обичајном праву своју стваралачку имагинацију најпотпуније инплементирао у Општи имовински законик.

Понирањем у велике историјске епохе у којима су словенски и јужнословенски народи кроз дубину времена спознали своју сопственост, сличност и посебност, Богишић је, из дубоких трагова балканске, грчке, римске, византијске, отоманске, романске и германске прошлости, пажљиво издвајао и обликовао писане трагове црногорске правноисторијске повијести.

Могло би се поставити питање: Није ли Богишић по стваралачком поступку, методу рада, избору тема, обради сакупљене грађе и аналитичкосинтетичком раду доиста историчар? Наравно, полазећи од сопственог начела да је неопходно „чврсто се држати народнога живог језика“, а када је неминовно потребно од њега одступити, „онда се чврсто држати његова духа“, он се исказао као поборник потпуности књижевно-језичког идентитета. Једнако тако његово етнолошко, историјско и социолошко спознање и коришћење метода ових наука, означило га је – како је записао Е.Ерлих „генијем за конкретно“ или, како напомиње В.Цимерман „најзначајнијим именом правне историје његова доба, а свакако најзначајнијим црногорским законодавцем“. Дакле, све иде у прилог констатацији да га његов интердисциплинарни поступак у истраживачком раду чини историчарем права или правним историчарем који је Општим имовинским закоником заорао најдубљи траг о имовинским односима оновремене Црне Горе у европској историји обичајног права, посебно оној заснованој на школи етнолошке јуриспруденције.

Драгоцјена грађа из обичајног права јужних Словена, као и богати истраживачки материјал о обичајима других народа (Албанаца, Бербера, Кабила, народа Кавказа, Њемаца у доњој Аустрији итд), изазов је за

низ научних дисциплина какве су правна етнологија, правна социологија, етнологија, социологија породице, лингвистика, ономастика итд.

Круну његовог вишеслојног научног рада, свакако чини редакторство ОИЗ за Књажевину Црну Гору. Преведен на француски, њемачки, италијански, шпански и руски језик, ОИЗ од објављвања далеке 1878. године чини Црну Гору стално присутном у европској правној мисли.

II

Богишић је као мало ко користио историјско-компаративни метод у социолошким анализама, разјашњавајући слојевиту типологију руралних јужнословенских друштава – посебно црногорског, као најчешћег предмета његових интересовања. Он настоји да на основу остатака обичајних и записаних норми изврши реконструкцију прошлости јужнословенских народа, дајући притом друштвено-економске, културне и конфесионалне особине њихове узајамне историје. Из етнографског материјала методом својственим истраживачу, налази танани пут ка норми коју уобличава сагледавањем свих пратећих садржаја и исказа који трају у разним модалитетима. Настоји да обиљежја народног бића нађу достојно мјесто у законодавству и правној науци уопште. То му је одиста пошло за руком у реализацији ОИЗ „најизразитијим примјером народног законодавства“, како констатује Радомир Лукић.

Методом посматрања, разговором (упитником, статистичким подацима, анализом садржаја итд), Богишић је гледајући у селима живо пулсирање народног живота, у обичајима налазио и изграђивао пут ка кодификацији ОИЗ. Напутком и Упитником створио је неслућене могућности прикупљања чињеница за разоткривање материјалних и духовних својстава обичаја, у процесима дугог трајања. Ерудицијом и емпиријским искуством ишао је упоредо са водећим правним историчарима својега времена.

Општи имовински законик, како напомиње Нићифор Дучић, објављен 25.марта 1878. (у употреби од 1. јула те године) штампан је први пут у Паризу ћирилицом. У писму пријатељу из септембра 1885. Богишић, између осталог, напомиње: „Расправа најприје почиње констатовањем главних разлика које стоје с тачке посматрања: историјског, политичкога, законодавнога и правнога између Црне Горе и других европских држава, у вријеме кодификовања њиховог грађанског права. ... Законик ваља да је састављен од правила и установа које се, налазе у животу, духу и предању народном; то што је остало не треба искључити ни измијенити, осим у случају пријеке потребе.“

Установама које чине основу народног предања не треба додавати нове уколико то не изискују свакодневне потребе, напомиње Богишић. По њему закон треба да је приступачан свима колико се год може. Исто тако, „законик треба да омогући Црногорцима да стекну општа сазнања о иностранству, а да странцима помогне у разумијевању особине црногорског права“. Законик – каже Богишић – „треба да буде хомоген, јасан и приступачан свима“.

При одређивању спољашњих граница законика, Богишић се опет издашно служи методом историчара. Наиме, приликом процјене простора и времена ове кодификације, он пажљиво означава главне односе између садржине законика и обичаја, подјеле по предмету и према језику и стилу, служећи се изреком „Најтеже је бирати и одређивати оно што не треба да се узакони“. Као ријетко ко знао је тешкоће издвајања онога што ће постати закон и онога што ће нужно остати обичај. За такав избор, изузетно тежак и захтјеван, Богишић је имао истанчан осјећај.

III

Црна Гора је класична домовина римског права у византијској перцепцији. Њена прошлост, друштвене и правне уредбе у минулим вјековима садрже трагове разних култура и политичких традиција. Како су се и на маленом простору Црне Горе током XIX вијека посебно укрстили интереси европских сила, првенствено Аустрије и Русије услед могућег преузимања османлијске империје, простор западног Балкана је у овој игри интереса улазио у сферу најразличитијих геостратегијских интересовања. Особити положај Црне Горе и њена богата историја, привлачили су пажњу низа истраживача, путописаца, мемоариста, војних и дипломатских извјештача. Према ријечима В.Богишића, Црна Гора је дуго времена „остала осамљена и посве одвојена од остале Јевропе“. Последице те изолације су природне: „Кад има толико дубоких разлика међу политичким, економским и друштвеним уредбама подијелих народа старе Јевропе, народа који су вазда стајали, мање или више под међусобним упливом, посве је наравно да такве разлике међу њима и Црном Гором бијаху тако огромне“. Таква изолација имала је за последицу свакако успоренији страни утицај на друштвени живот и правне уредбе. Уосталом, познато је да су се на простору Црне Горе дуго до у савременост задржале старинске уредбе, давно превазиђене код бројних европских народа. Наиме, у Црној Гори, брдима и сјеверној Албанији очувани су трагови обичаја стари неколико вјекова.

Искусном истраживачу, ерудити и професору Валтазару Богишићу, загледаном у прошлост, обичаје, традицију и укупну историју сло-

венских народа, а посебно црногорску правну повјесницу, управо је то омогућило да оствари, путем реконструкције обичајног права, ОИЗ и тиме засводи богату правну традицију Општег законика црногорског и брдског из 1798-1803. и Законика књаза Данила из 1855. године.

Богишићева анализа обичајног права враћа нас у рудиментарне облике друштвено-економског, конфесионалног и културног живота на широком обзору словенске и јужнословенске присутности. Управо тиме, резултати његових истраживања су од посебне важности за историју, право, етнологију, књижевност, социологију и етнопсихологију, јер на тај начин дају велики допринос општој и националним историјама поменутих народа и држава.

Захваљујући Богишићевом свестраном интересовању за прошлост Црне Горе и историју сусједних и далеких словенских и несловенских народа, у прилици смо да се отргнемо од толико уобичајене догађајне, политичке и дипломатске историје, које сва остала, толико потребна, сазнања често маргинализују. Од доласка у Црну Гору са универзитета у Одеси 1873, Богишић је интуитивно осјетио потребу потпунијег увида у свеукупну друштвену свијест и аналитички приступ свим сегментима правног живота. Запазио је, такође, игнорисање обичајног права и обимне нормативне активности која је пратила припремање поменутих законика. Уочио је, заправо, бројне празнине у историјско-правној интерпретацији која оставља површна сазнања о правно неуређеним друштвеним односима. Стога је пошао од непосредне примјене обичајног права у свакодневном животу, да би преко писаних прописа, кодификованих у правној примјени створио законе са нормативним дејством. На тај начин показао је богатство правног живота Црне Горе, управо у вријеме њеног прерастања из „племенсковојничке“ демократије у савремено преуређену државу.

Пратећи такав процес претварања Црне Горе након Берлинског конгреса, до тада, како се уобичајено говорило, „последње станице Европе“ на периферији Отоманске империје, тог дотадашњег војничког логора, све брже окретаног оновременој Европи, Богишић је саздао Општи имовински законик за који је његов први сарадник књаз Никола I Петровић Његош, управо на дан његовог проглашења (25. III 1878) рекао: „... Тако изванредно тешко и замашно предузеће, па и за сваку велику државу, за Црну Гору било (је) тим теже што Ми, унапријед одлучни бијасмо да се, у овоме законотворном послу, поред свих неопходних обзира на податке науке и на законодавне радње других образованих држава, главна пажња обраћа на народне појмове о правди и правници, на обичаје, предања и на живе потребе црногорског народа. У томе се правцу ова радња вршила.“

Ако се овоме дода мишљење чувеног француског академика Дареста, изречено у Француској академији наука (12. маја 1888), да овај законик „чини част“ како Богишићу „ученом правнику који га је створио, тако и књазу на чију је иницијативу створен“, доиста се може рећи да се ради о ремек дјелу правне литературе. Уз овакав епитет иде и питање да ли смо и у којој мјери на великим европским језицима учинили да савремена Европа нешто више сазна о правном, историјском, филозофском, социолошком, књижевном и етнолошком значају Општег имовинског законика Црне Горе из 1878. године.

На крају, може се констатовати да у европској правној мисли Законик Петра I, Данилов законик, Општи имовински законик и Устав Црне Горе из 1905. свједоче о значајној присутности и оригиналности црногорске државноправне активности с краја XVIII до почетка XX вијека.

За државноправну историју Црне Горе име и дјело Валтазара Богишића је од незаобилазног и непроцјењивог значаја. Зато се овим и низом других повода потребно враћати изучавању његовог мултидисциплинарног истраживачког рада и врло слојевитог доприноса читавом низу научних дисциплина.